

SZEKFŰ GYULA UTOLSÓ ÉVEI (1949–1955)¹

2. rész

Monostori Imre

Sztálin halála, Szekfű 70. születésnapja

Három hónappal Sztálin halála után, 1953 júniusában – már az első Nagy Imre-kormány idején – viharos történésszikkongresszust tartott a szakma. A fő referátumot (a publikálás előtt Andics Erzsébet is jóváhagyta) a megbízható kommunista Elekes Lajos tartotta.² Elekes – a korszellemnek megfelelően – kritikus és önkritikus, ám az elért eredményekre is büszke. Elsősorban a sematizmust bírálta, amely különösen a függetlenségi mozgalmaink tárgyalásánál bukkan elő (Kovács Endre Bemről, Wittman Tibor Bethlen Gáborról). Kevés az elvi vita és az alapos kritika – mondja. Másfelől Benda Kálmán – volt Szekfű-tanítvány – Bocskayról írott munkája is nagyon súlyos hiba: „az osztálybéke és az osztály feletti nemzet polgári ideológiájának” a felbukkanása.³ Kosáry Domokos („hivatalos opponens”-ként szerepel ebben a vitában, azaz hivatalosan újra elővették) indulatos hozzászólásában⁴ keményen bírálta Elekest: csak a már föltárt és megbírált jelenségeket hozta fel újra, s csak a kisebb ügyekről beszélt, az igazán jelentőseket elhallgatta. Különben az egész történésszikkongresszus óvatos volt, kerülte a mélyreható vitát. Visszautasítja, hogy 1945 után a polgári történetírás képviselői bárminő kártékony eszmei irányt – például imperialista ’nem nyílt fasizmust’ – képviseltek volna. Kétségtelen, hogy nagy szakadék volt a polgári történészek és az ifjabb marxista szakmabéliek között, ez utóbbiak gyakran bizonytalankodtak és elzárkóztak. Nem jött létre történész egységfront: egymás segítése, kritikája, támogatása. Kosáry a szakmán belüli kiegyezést, a megbékélést szorgalmazza. Hiszen: „*Ma már a magyar marxista történetírás komoly eredményeket produkált, megszilárdult, nemcsak elbírja a komoly építő kritikát, hanem meg is követeli!*”⁵

1953 májusában Szekfű Gyula akadémikus, országgyűlési képviselő 70 éves lett. A hivatalos köszöntések visszafogottak. Az Elnöki Tanács „a magyar történettudomány fejlesztése terén szerzett érdemeinek elismeréseként” Munka Érdemrenddel tüntette ki. (A Kossuth-díj

ezúttal is elmaradt.) A kitüntetésről 1953. május 24-én egymondatos, azonos szövegű hír jelenik meg a *Szabad Népben* és a *Népszavában*. A *Magyar Nemzet* e hír közlése mellett (ebben az időben Boldizsár Iván a főszerkesztő, s a felelős szerkesztő, Parragi György szintén régi Szekfű-szimpatizáns) interjút közöl Szekfűvel, amit a legendás alapító főszerkesztő, Pethő Sándor fia készített.⁶ Visszafogott, egy kissé iskolás ez a beszélgetés. Szekfű válaszai megfelelnek különös helyzetének: tisztelettel szól Rákosiról és Révairól, emlegeti kitüntetéseit, és örül a magyar nép kulturális és tudományos fölemelkedésének. A beszélgetés rövid szakmai része futólag szól csak arról, hogy szeretné még megírni a Kossuth-emigráció 1851 és 1867 közötti szakaszának történetét. (A riport végén betoppan a Szekfű-villába Kodály Zoltán, aki szintén köszönteni jött régi jó barátját.)

Szemet szúr viszont, hogy a politikai és a szakmai hivatalosság kerüli az ünneplést: a kitüntetésen kívül nincs nyoma ennek.

Akad mégis komoly, érdemi születésnapi méltatás, igaz, külföldön. A Münchenben megjelenő, jól szerkesztett folyóiratban, a *Látóhatárban* a neves történész, az egyesült államokbeli Pittsburgh egyetemén oktató Borsody István (az Ohio állambeli Oberlinben élő Jászi Oszkár harcostársa) tollából. A lap szerkesztői (Borbándi Gyuláék) egy fejezetet (*Az egyetlen menekvés: a forradalom*) közölnek a *Forradalom utánból*, s Borsody ehhez ír bevezetőt és kommentárt.⁷ „Viharos történetírói pályát” említi, amelynek az a magyarázata, hogy Szekfű az ellenforradalmi korszakban sem volt egyértelműen a rezsim történésze: „a magyar dekadencia okait fejtegető elemzése” már akkor bizalmatlanságot váltott ki vele szemben. Majd szembefordult a náciizmussal, itthon maradt 1945-ben, ám a *Forradalom után* című könyvével, melyben „Magyarország jövőjét a Szovjetunió ölébe helyezte, azokat döbbsentette meg a legjobban, akik hívei és barátai voltak”.⁸ Borsody arra is figyelmeztet, hogy Szekfűnek e művén nem megbotránkoznia kell a magyar emigrációnak, hanem meg kell azt érteniük, és el kell tudni helyezni az életmű egészében. Szekfű itt is helyesen írja le azokat a folyamatokat, melyeknek során a magyar állam és társadalom megsemmisült a második világháborúban. 1945-ben Magyarországon valóban forradalom ment végbe, amely lezárt egy régi, és megnyitott egy új fejezetet történetünkben. Mert mi is volt a korábbi Szekfű-könyvek lényege? Nagyon jól ismerte föl, hogy „a magyarságot az utolsó száz évben a dekadencia kórja emésztette. Szekfű ezt a száz évet hanyatló kornak nevezte [...] A hanyatlás kórokozó gócpontját Szekfű az erkölcsi megújulás kudarcában találja meg.”⁹ A társadalmi, a nemzetiségi és a közép-európai sorsproblémák megoldatlansága, az erre való képtelenség vezetett a katasztrófához. „A kiegyezés kori Magyarország tündöklését Szekfű tal-

minak ecsetelte. Kritikáját az európai liberalizmus válságának szélesebb medrébe ágyazta. Elismeri, hogy a liberalizmusa magva a humanizmus. [...] De a liberalizmus gyakorlati eredményeit kudarcnak tekinti.”¹⁰ Borsody kitűnő elemzésének (amely Szekfű nagy érdemeit és nagy hibáit tárgyilagosan számba veszi) második részében – az egy évvel korábbival teljes összhangban – bírálja Szekfűt, amiért arra hív fel, hogy legyünk alárendeltjei a szovjet rendszernek és részei a szovjet birodalomnak. Arra figyelmeztet, hogy „Szekfű Gyula számunkra a hanyatló kor történetírója – nem pedig a forradalomé.” Ez azonban nem jelenti azt – figyelmezteti ismét a magyar emigrációt –, hogy hazánkban 1944–45-ben nem történt mélyreható cezúra, amelyből egy új állam született.

Nekrológok. Szekfű utolsó írása: Az értelmiségiek átállása a felszabadulás idején

1955. június 28-án meghalt Szekfű Gyula. A nekrológokat, a temetést állami figyelem követi, s rangjához méltó a búcsúztatás. A temetésről ugyanazt a kommunikét adja ki a *Szabad Nép* és a *Magyar Nemzet*. A temetésen többek között megjelent Molnár Erik Kossuth-díjas akadémikus, igazságügy-miniszter, Andics Erzsébet Kossuth-díjas akadémikus, az MDP Központi Vezetőségének osztályvezetője. Az Elnöki Tanács nevében Mihályfi Ernő méltatta Szekfű életútját, kiemelve a fejlődést, amelyen nézetei és állásfoglalásai keresztülmentek az idők folyamán. Az Akadémia nevében a régi fegyvertárs, Révész Imre református professzor szól, az Országos Béketanács nevében Moravcsik Gyula, Kossuth-díjas akadémikus búcsúzott, az ELTE-t és a Magyar Történelmi Társulatot I. Tóth Zoltán Kossuth-díjas, a történettudományi kar dékánja képviselte. A volt tanítványok nevében Ember Győző Kossuth-díjas vett búcsút Szekfű Gyulától.¹¹

Pamlényi Ervin (ekkor a *Századok* szerkesztőségi titkára, egykor Szekfűnél doktorált) két nekrológot írt, mindkettőt név nélkül, s mindkettőt erős szerkesztőségi kontroll, cenzúra alatt.¹² Az egyik napilapban, a másik a *Századokban* jelent meg.¹³ Pamlényi jó szándékúan, mindenesetre az elvárt irányt tartja cikkeiben. Úgy mutatja be mesterének pályáját, mint aki a múlt rendszer téves ideológiáját nem csak vallotta, de meg is alapozta. Belátva azonban tévedését „szembefordult a fasizálódó németbarát hivatalos közélettel. A háború után népi demokráciánk mellé állt, közszerepeket vállalt, s több munkájában tett hitet a nagy változások mellett. Nagy történész, kiváló ember volt.”¹⁴ A *Századok* számára írt nekrológban (Andics a főszerkesztő) bővebben és szigorúbban szól. A szellemtörténet bírálatára is sor kerül itt, de abban az

értelemben, hogy Szekfű legjobb munkái szétfeszítik ezt a reakciós ideológiai keretet, s felvillantják a valóság egy-egy részletét. Helytelenül állította fő műveiben, hogy a magyar tragédia azért következett be, mert a társadalmi és gazdasági fejlődés menete túlságosan liberális volt. A *Magyar történet* részleteiben csodálatot kelt, egészében azonban kiábrándító. A nekrológíró Révai Józsefet idézi: „a germán–magyar történelmi közösség hirdetője, a magyar szabadságharc szkeptikus bírálója, aki évszázados függetlenségi harcainkat hamis német analógiával kismagyar történetírásnak bélyegezte, a szellemtörténész, akinek iskolája a behódolás, a kompromisszum, a néptömegek nélkül és ellenére való politika szellemének képviselőit, Széchenyit, Deákot, Görgeyt igyekezett igazolni a gerinces helytállás, a nemzeti ellenállás, a népre való apellálás politikájának képviselőivel szemben”. Ám a harmincas évek közepétől megkezdte leszámolását korábbi illúzióival, majd megtalálta útját a haladó erőkhöz. Saját korábbi nézeteit is bírálva, s fölismerve a Szovjetunió, valamint a munkásság, a parasztság és az új középosztály szerepét, megtalálta helyét és szerepét az új, demokratikus Magyarországon.¹⁵

A *Magyar Nemzet*ben Pethő Tibor búcsúztatta Szekfűt.¹⁶ A cikk teljesen pozitív, érzelmileg is szolidáris. Kiemeli, hogy „történetírásában és politikai felfogásában mind közelebb került a haladó népi mozgalmakhoz, és nagy befolyásával mindinkább igyekezett ilyen irányt adni a közgondolkodásnak.” Mind szorosabban kötődött népéhez, nemzetéhez. Bátran leszámolt régebbi tévedéseivel, és bátran vállalta a cselekvés felelősségét. Azon politikai gondolkodók közé tartozott, akik nem önszeretetre, hanem önismeretre tanították népüket.

A nyár végén egy felszabadulás-jubileumi tanulmánykötet¹⁷ számára írott Szekfű-cikk közlésével, valamint Ortutay Gyula nekrológiájával tiszteleg az Írószövetség (Király István által szerkesztett) irodalmi folyóirata, a *Csillag*. Disszonáns mozzanat ez a szerkesztői cikkpárosítás (persze csak utólag nézve), hiszen ebben a Szekfű-cikkben – leginkább – újfent a (valós elemeket sem nélkülöző) túlhajtott igazolás és önigazolás gesztusa jut felszínre: Az értelmiségiek átállása a felszabadulás idején.¹⁸ Szekfű megmagyarázza az „átállást”: hogyan csatlakoztak az új, „demokratikus” irányhoz a magyar értelmiségiek. Azt írja, hogy az átállás (a csatlakozás az új rendszerhez) tömeges jelenség volt, nemcsak a Szovjetunióból hazatértekre vonatkozott, de nagyon sokan most léptek elő korábbi belső emigrációjukból. Több fontos motívum játszott közre ebben a döntésben. A külpolitika mindenki számára világos volt: a hitleri Németország veresége, továbbá az a tudat, hogy egy esetleges német győzelem sem jelentett volna jobb sorsot a magyarság számára, mint vele szövetségben vereséget szenvedni. Tehát az általános németellenesség (jóllehet, voltak olyan népi írók, akik

a németbarát Gömbös kormányától várták a földreformot) logikusan vezetett el az új, szovjetbarát irányhoz, az ahhoz való csatlakozáshoz. Belpolitikailag pedig az a tapasztalat volt az általános és döntő, hogy a Bethlen István utáni „németbarát” kormányok semmi érdemlegeset nem tettek (például a tényleges, radikális földreform is elmaradt) az ország, a nép sorsának javítása érdekében. A kapitalizmus, mint társadalmi és gazdasági jelenség nem volt népszerű: az emberek e téren is tele voltak várakozásokkal. A széles körű csatlakozást azonban megzavarta a nyugati, elsősorban amerikai ellenpropaganda, sőt háborús uszítás. Az értelmiségieket szintén félre próbálták vezetni egyes itthoni reakciós pártok (elsősorban a Pfeiffer-párt), ám ez sem vezetett sikerre. Hiszen a szovjethatalom hazai reprezentánsai, s a hazatért emigránsok sok barátot és támogatót szereztek idehaza. *„Rákosi Mátyás és Révai József hosszú asztaloknál tea vagy feketekávé mellett látták először az elmúlt korszak legjobb embereit, jogászokat, matematikusokat, orvosprofesszorokat, zenészeket, írókat”,* akik... S ezen a ponton már csak a történész szakma, vagy személy szerint éppen Szekfű Gyula hiányzik a tablóról. S mindez 1955 közepén, alig több mint egy évvel a szovjet- és kommunistaellenes, nagyrészt ugyanezen értelmiség eszmei és gyakorlati közreműködésével, vezetésével kitört forradalom előtt.

Az említett nekrológiában a Szekfű-párti Ortutay Gyula az „európai távlatú” történészt mint drámai hőst méltatja¹⁹, aki igen sokszor került támadások közepébe, s az ellenforradalmi rendszer is csak kelletlenül tűrte el. Feloldhatatlan ellentmondást hurcolt magával: bírálta a rendszert, de maga is a rendszer történésze és történetírója. A másik – személyes, belső – konfliktusa a megvallott katolicizmus és az Anatole France-től tanult keserű, de mégsem hit nélküli kiábrándultság ütközése volt. Kiábrándulásának alapvető oka, hogy a múlt rendszerben nem kapta meg az erkölcsi és politikai támogatást jobbitó szellemi munkáihoz. A híres cikksorozatában – *Valahol utat vesztettünk* – arra is utal, hogy ő is részese volt az országvesztésnek. Személyisége és történetírói pályája tehát a múltban mindvégig ellentmondásos volt. Ám a pálya végén *„ezek az ellentmondások feloldódnak, s Szekfű Gyula állásfoglalása véglegessé, egyértelművé válik. Hite megszilárdul a munkásosztály és a dolgozó parasztság államát építő népi demokráciában”.* Élete végén kiengesztelődött, s a *Forradalom után* zárlatában a boldog Magyarország látomását idézte.

Invenciózus (morális, lélektani és érzelmi) szempontokat előtérbe helyező életpálya-értékeléssel (a temetésen elmondott beszédével) emlékezett jeles kollégájára Révész Imre akadémikus.²⁰ Nyomatékkal utalt arra, hogy Szekfű utolsó bő másfél évtizedét a betegség gyöngítette, így nem tudott a korábbiakhoz hasonló szakmai teljesítményt nyújtani.

Morális ereje azonban változatlan maradt: mindvégig úgy vélte, hogy a tudósnek szükséges „politizálnia”. Indulatos ember volt: tudta, hogy élete nagy részében téves ideológiák útvesztőit járta, de azt is vallotta, hogy a maximumra törve kockáztatnia kell a tudósnek, bűnt követ el, ha nem formál véleményt fölfedezéseiről. Úgyszintén nemes indulat vezérelte népe, nemzete szolgálatában. Lángoló igazságszeretete lángoló honszeretettel párosult. Le tudta vonni a felszabadulás óriási élményéből saját munkásságának kritikáját, de a magyar s a világtörténet végső értelmezését is. Szekfű Gyula tudományos és közírói életművét lehet vitatni, tudósi, emberi és magyar életpéldája vitathatatlan.²¹

Líraian szép, tiszta és racionális, Szekfű életének, munkásságának valódi értelmét kereső emlékezést közölt a hajdani *Magyar Szemle* (akkor igen fiatal) munkatársa, az emigrációban élő Szabó Zoltán, aki nemcsak az egyik legfiatalabb, de az egyik leghűségesebb híve volt mindig Szekfűnek. A halálhíre sok mindent felidézett benne: szóban forgó esszéjében a Szekfűről való emlékeit rendezgeti.²² Ez az esszé a legszebbek közé tartozik, amit Szekfűről valaha írtak, s noha talán kissé szépítő is, komoly akadály nélkül elfogadható, sőt mélyre mutató. Alcíme ez is lehetne: „a Szekfű-dráma”. (De nem a Németh László-i értelemben, aki annak idején, 1940-ben még nem ismerhette a teljes életutat.) Aki annak idején irodalmunk életében Babits volt, az a szellemtudományokban Szekfű – kezdi emlékező értékelését Szabó. A száműzött Rákóczi azért válthatott ki a hatvanhárom vármegyében példátlan felháborodást – adja meg a dramaturgiai magyarázatot –, mivel Szekfű a „kesergő száműzöttek életéből a valóságot nem cenzúrázta”.²³ Nagy feszültséget gerjesztett, hogy „a nemzeti hagyományoknak mondhatni konzervatív őrizője a szűkfejű, illuzionista és mellbőséges ‘nemzeti’ társadalom kíméletlen bírálója is legyen egyben”.²⁴ Történetírásában a nemzeti szempontok mellett társadalmiak is szerepeltek. Ez az oka annak, hogy elismerte azokat a Habsburg-oldalról – Mária Terézia, II. József – jövő lépéseket, amelyek a szociális haladás ügyét szolgálták. Történelemszemléletével a Nyugathoz kapcsolódásunk tudatát erősítette. A *Magyar Szemle* szerkesztésével Szekfű az akkor működő társadalmi és politikai rendszernek nem restaurátora, hanem a lebontásán serénykedő gondolkodója volt: „a Választ leszámítva egy sajtótermék se munkált oly eredményesen a változás előkészítésén, mint Szekfű Gyula”.²⁵ Önáltatásra képtelen lévén, nagy realistiként korán belátta – akárcsak annak idején Vörösmarty –, hogy: ‘Nincsen remény’. 1945-ben – önmagának nem hazudva – arra a belátásra jutott, hogy egyik kollégájának megjegyezze: „Zápolya-kor”. Érezhető, hogy a Szekfű-dráma most válik mind feszültebbé. „Szekfűt [...] abba az országba hívták követnek, ahová barátját és támogatóját, Bethlen Istvánt fogolynak vitték”.²⁶

Életének utolsó tíz évében nagy belső meghasonlásokkal kellett fizetnie ezért a döntéséért. Történetírói műve azonban sértetlen: „*Veles a magyar történetírás belép az irodalomba.*”²⁷

Veretesen szép lírai búcsúztató a Kossuth-díjas akadémikus piarista rendfőnöké, Sík Sándoré.²⁸

Szekfű Gyula halálára

Menj, keserű látó, láss ott, hol nincs keserűség,
Nem fojt bamba gyanú, nem gyötör ostobaság.
Menj, s ki fonákja felől szemlélted az emberi jókat,
Lásd a gonoszt is már mennyei vissza-felől.
És ki nehéz szavakat zúgattál zord szeretetből,
Halljad a Szép Szeretet isteni-könnyű szavát.

További marxista hadjárat a szellemtörténet és a nacionalizmus ellen

1955 és – különösen – 1956 jó része a magyar értelmiség heves és tartós gondolkodási folyamataitól, szakaszaitól, eseményeitől hangos és terhes. Szekfűről is többször szó esik, most már leginkább – ez a kérdés valóban sokakat foglalkoztatott – mint ideológusról, mint történet-szemléletet formáló gondolkodóról.

Szigeti József folytatja a szellemtörténet bírálatáról indított tudományosnak mondott programját. Az a meggyőződése, hogy az 1945 utáni „reakció” még mindig a szellemtörténet műhelyéből veszi érveit. A filozófia időszerű kérdései sorozatban a TIT filozófiai szakosztályában 1955 elején nagy ívű előadásban rántja le a leplet a szellemtörténetről.²⁹ Előre gyártott sémákkal a saját értékrendjét és szempontjait tekintve – nem bíbelődve szaktörténeti kérdésekkel – jól működő, rövidre zárt érveléssel. Már a premisszák felállítása előtt készen volt a konklúziója. Tehát: ha a szellemtörténet eleve reakciós, káros, emberellenes ideológia, akkor minden, ami ezzel érintkezik, ugyanilyen lehet. (Ez az alapvető gyakorlat érvényesül csaknem minden vulgármarxista érvelésben: előre minősít, hiszen a marxizmus mindenre tudja a választ.) Szigetinél is ez történik: nem a szövegösszefüggésekből vont le következtetést, hanem azt kereste – Szekfűnél, Hómannál és (őt is a szellemtörténészek közé sorolja) a legreakciósabbnál, Mályusznál is –, hogy mely gondolatok tanúskodnak szellemtörténeti fertőzöttségről. Mivel a szellemtörténet „ellenforradalmi történetfelfogás”, képviselője ezt a szemléletet, szellemet juttatja érvényre. Szekfűnél „Kossuth és

Széchenyi szembeállításában tehát a forradalom és a reform reakciós szembeállításáról van szó”. Miért? Mert Szekfű célja a Bethlen-rezsim ellenforradalmi oldalról való támogatása, azaz a forradalomellenesség. Arról egy szó sem esik, hogy a történész Szekfű nagy és termékeny alkotói rendszerében – többek között a szellemtörténet eszközeivel is – milyen újdonságot jelentett a húszas és a harmincas években. Érthető: ha a marxizmus szerint a forradalom az igazi nagy eszköz és nagy cél, akkor Szekfű csakis ellenforradalmi történetírónak minősülhet. Ebben az értelemben az is volt természetesen, ám ezt a szekfűi szellemi princípiumot magával a mindenkori rezsimmel azonosítani – klasszikus vulgarizálás. (Ezen magyar történeti összefüggéseken túlmenően a szellemtörténet azért is kártékony szellemi-tudati jelenség Szigeti József szerint, mert tagadja a fejlődést, a törvények érvényesülését a történelemben, szembefordul az osztályharc értelmével, tagadja a történelmi materializmus emberközpontú igazságait.)

Az időközben marxizmus közelivé változott Léderer Emma – egy korábbi Sándor Pál-féle ortodox marxista cikkel vitatkozva – arra mutat rá, nem lehet azt mondani, hogy a polgári történetírók „tudatosan a Horthy-fasizmus politikájának céljait szolgálták”, és Domanovszky agrártörténet-írása sem volt „feudális-klerikális”. A szellemtörténettel viszont – főleg ideológiai megfontolásból – ő is szemben áll: a húszas évekbeli megjelenése után „a történetírás teljes jobbratolódását, a szellemtörténet felé fordulást [...] a harmincas évek jelenti.”³⁰

Molnár Erik az elmúlt tíz esztendő magyar történetírását értékelve szintén elítélően szól a két világháború közötti magyar történetírásról, amely megfelelt az akkori vezető társadalmi igényeknek: a feudális elemekkel terhelt kapitalista világénak. Molnár a szellemtörténeti irányt reakciónak mutatja be, és elutasítja. A megszületett marxista történetírás példaképei viszont: Révai József, Andics Erzsébet, Mód Aladár és Molnár Erik. Aláhúzza, hogy (a két éve halott) Sztálinnak *A szocializmus közgazdasági problémái* című munkája „egész történetírásunkat megtermékenyítette”.³¹

A fiatal kommunista tanár (a Petőfi Kör titkára, Nagy Imre híve), Tánczos Gábor egyik – az akadémiai kötődésű *Filozófiai Évkönyvben* megjelent – dolgozatában az ellenforradalmi rendszer nacionalizmusát elemzi és bírálja. Igen élesen (szélsőségesen) és sommásan ítéli el ennek a rendszernek a hivatalos ideológiáját, s egyik kiemelkedő képviselőjét, az akkori Szekfű Gyulát. (Akinak aztán idővel sikerült – fejtegeti a szerző – az egész régi alapfelfogásával szakítania, és a nép mellé állnia. Ez ugyan nagy érdeme, ám nem lehet szó nélkül elmenni reakciós múltja mellett.) Tánczos szerint a proletárdiktatúra bukását követően mind Szabó Dezső, mind Szekfű Gyula „a fasiszta típusú burzsoá

ellenforradalom ideológiai szentesítőjeként” lépett fel. A burzsoá nacionalista gondolat és a „rendi társadalom iránti nosztalgia” nála összekapcsolódott. Szekfű ideológiája „burzsoá-ellenforradalmi, fasiszta típusú”. Még akkor is, ha „a szokványos fasiszta terminológia hiányzik is”. Konzervatív reformgondolata nem más, mint szociális demagógia. Általános érvénnyel fogalmazta meg az ellenforradalmiságot, így lehetett az egész ellenforradalmi rezsim ideológiai kifejezője.³²

Meg kell még említenünk a jeles történészévé vált fiatal Szűcs Jenő felszólalását a Petőfi Kör 1956. júniusi történezművitáján, amelyben szorgalmazta Szekfű Gyula életművének értelmezését, amelyre „még kísérlet sem történt”, „eltekintve Szigeti József cikkétől”. Pedig Szekfűnek „jelentős hatása volt korábban, működésének ma is megvannak a következményei értelmiségünk körében”.³³ Szűcs Jenő burkolt véleménye másfelől helyes szándékot, javaslatot próbált megfogalmazni, amelynek megközelítően valósághű tudományos eredményeket hozó megvalósítására azonban még évtizedeket kellett várni, sőt számos nyitott kérdés mind a mai napig fennmaradt.

JEGYZETEK

¹ A tanulmány a Szekfű Gyuláról készülő könyv 10. fejezete. A tanulmány a teljes jegyzetanyaggal és a forrásokkal a *Magyar Szemle* honlapján olvasható, az *Online írások* között.

² Vö. A magyar történettudomány helyzetének és feladatainak kérdéséhez a kongresszus tanulmányai nyomán. = *Századok*, 1953/4. 621–647. Elekes referátuma: i. h. 651–655.

³ I. h. 643.

⁴ I. h. 651–655.

⁵ I. h. 655. Kiemelés az eredeti szövegben

⁶ Pethő Tibor: *Beszélgetés a hetvenéves Szekfű Gyulával*. *Magyar Nemzet*, 1953. máj. 24.

⁷ Borsody István: *A hanyatló kor történetírója: Szekfű Gyula. Megjegyzés „Az egyetlen menekvés: a forradalom” című tanulmányhoz*. *Látóhatár*, 1953/5. 289–292. In uő.: *Amerikai évek. Egy magyar federalista írásaiból*. Osiris, 2000. Bp., 259–265.

⁸ I. m. 260.

⁹ I. m. 261. Kiemelés az eredeti szövegben.

¹⁰ I. m. 262.

¹¹ *Szekfű Gyula temetése*. *Szabad Nép, Magyar Nemzet*, 1955. júl. 5.

¹² Vö. http://opac.jamk.hu/cgi-bin/tlwww.cgi?show=k_196688

¹³ Pamlényi Ervinről lásd Glatz Ferenc: *Szerkesztői életpályája. Pamlényi Ervin*. (1919–1984) *Századok*, 1985/3. 599–607. Gunst Péter: *Pamlényi Ervin*. (1919–1984). *Történelmi Szemle*, 1985/3. 555–556.

¹⁴ [Pamlényi Ervin:] *Szekfű Gyula*. *Szabad Nép*, 1955. júl. 5.

¹⁵ [Pamlényi Ervin:] *Szekfű Gyula (1883–1955)*. *Századok*, 1955/6. 960–962. Idézet: 961.

¹⁶ Pethő Tibor: *Szekfű Gyula*. *Magyar Nemzet*, 1955. jún. 30.

¹⁷ *Tanulmányok a magyar népi demokrácia történetéből*. Szerk. Lackó Miklós. Akadémiai, 1955, Bp.

- ¹⁸ Ld. *Csillag*, 1955/8. 1633–1639. Idézet: 1639.
- ¹⁹ Ortutay Gyula: *Szekfű Gyula. Csillag*, 1955/8. 1691–1692. Idézet: 1692.
- ²⁰ Révész Imre: *Szekfű Gyula. 1883–1955. Akadémiai Értesítő*, 1955/ szept.–okt. 355–357.
- ²¹ A levéltáros szakma megemlékezését a *Levéltári Közlemények* 1955/1. száma (377.) közölte.
- ²² Szabó Zoltán: *A historikus halálhírére. (Szekfű Gyuláról)* In uő.: *Ősök és társak*. Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, 1984, Bern, 125–132.
- ²³ I. m. 127.
- ²⁴ Uo.
- ²⁵ I. m. 129.
- ²⁶ I. m. 131.
- ²⁷ I. m. 132.
- ²⁸ In Sík Sándor: *A magam módján. Válogatott költemények*. Vál. és szerk. Rónay László. Bp., [1996] Új Ember, 286.
- ²⁹ Szigeti József: *A szellemtörténeti irányzat Magyarországon*. Elhangzott „A filozófia időszerű kérdései” c. előadás-sorozat keretében 1955. február 8-án. [Bp., 1955. TIT. Soksz.] Idézet: 5.
- ³⁰ Léderer Emma: *Historiográfiánk történetibb vizsgálatáért. Századok*, 1955/1. 103–106. Kiemelés az eredeti szövegben. Idézet: 105.
- ³¹ Molnár Erik: *A magyar történetírás tíz esztendeje. Századok*, 1955/2. 169–190. Idézet: 174.
- ³² Tánzos Gábor: *A magyar ellenforradalom nacionalizmusának bírálatahoz. Filozófiai évkönyv*. Szerk. Fogarasi Béla. Akadémiai, 1956, Bp., 127–157. Idézetek: 152.
- ³³ Szűcs Jenő felszólalása a Petőfi Kör történešzvitáján 1956. június 1-jén. In *A Petőfi Kör vitái hiteles jegyzőkönyvek alapján*. III. Történešzvíta. Bp., (1990) Kelenföld–ELTE. 116.